

Key words: student management, leadership qualities leadership qualities of the student.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2016 р.

Прийнято до друку 30.09.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Савченко С. В.

УДК 37.034

О. Ю. Пономарьова

ОСОБЛИВОСТІ ТОЛЕРАНТНОСТІ ВЗАЄМИН ДІТЕЙ І БАТЬКІВ

Економічна нестабільність, соціальне розшарування населення, загострення проблем взаємовідносин людей, обумовлених подіями останніх десятиліть, привнесли певні зміни в соціальну структуру суспільства та характер розвитку суспільних відносин основоположним принципом яких виступає толерантність. Сучасний соціум характеризується стрімким розвитком культурних контактів, посиленням міжкультурної мобільності, змінами ціннісних орієнтацій. З огляду на це, виховання толерантної особистості є однією з найактуальніших проблем. Осередком формування толерантності до інших людей та їх способу життя є сім'я, як традиційно головний інститут виховання. Необхідний рівень розвитку та соціалізації дитини забезпечується перш за все значущими близькими – батьками, які виступають носіями досвіду і є найважливішим джерелом толерантних міжособистісних відносин. Питанню інтеріоризації культурно-історичного досвіду та соціальних стосунків між дорослими та дітьми присвячені роботи Л. Виготського, Н. Асанова, С. Братусь, А. Запорожця, А. Захарова, В. Мухіної, Н. Зиганшиної, П. Степанова, А. Шабанової, М. Карпи, Ф. Райс, Д. Едлер та ін. Феномену толерантності як соціальної цінності присвячені роботи Ю. Іщенка, В. Компанійця, В. Присакара, О. Швачко. Проте, незважаючи на досить широку представленість даної проблеми, особливості толерантних взаємовідносин дітей і батьків досліджено недостатньо. Це і зумовило вибір нами даної проблематики та окреслило мету даної статті – теоретично дослідити та проаналізувати особливості толерантності взаємовідносин в сім'ї.

Як вже зазначалося, толерантність є дуже складним і багатограним поняттям, яке вивчається з різноманітних точок зору, але в більшості випадків феномен толерантності визначається як прийняття і повага культурних відмінностей, як налаштованість на діалог з іншими; співчуття до інших; як позитивний образ іншої культури.

З психологічної точки зору толерантність найчастіше трактується як терпіння, відсутність або ослаблення реагування на який-небудь

несприятливий фактор у результаті зниження чутливості до його впливу [12, с. 545].

Ми будемо дотримуватись визначення толерантності як моральної якості особистості, яка характеризує терпиме ставлення, повагу, сприйняття та розуміння інших людей, незалежно від їхньої етнічної, національної або культурної належності; інших поглядів, характеру, темпераменту, звичок; різних культурних груп чи їхніх представників, різноманітних форм самовираження та самовиявлення людської особистості.

В Декларації принципів толерантності, затвердженої резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО визначено: «Толерантність – це не поступка, поблажливість чи потурання. Толерантність є, перш за все, активне ставлення, що формується на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини» [4]. Дане визначення є досить актуальним при розгляді питання формування толерантності взаємин між членами родини, в якості однієї з характеристик яких можна виділити активне спілкування між її членами на основі взаємної поваги і підтримки. Адже сім'я є неоднорідною, диференційованою соціальною групою в якій представлені різноманітні вікові, статеві, професійні ланки. Дослідники, які вивчають особливості внутрішньосімейних відносин, акцентують увагу на їх унікальності. Зокрема, Г. Бреслав, Н. Синягіна вбачають в цих відносинах надзвичайну виховну цінність засновану на близькості, неповторності зв'язків батьків і дітей, глибоким особистісним контакті між ними [2; 10].

На наш погляд, сім'я виступає тим самим інститутом виховання, в якому закладаються основи толерантності людини у процесі спостереження та наслідування моральних позицій батьків, які знаходять відображення у звичках, судженнях й оцінках, в їхньому ставленні до інших людей, суспільних подій тощо. Безперечно, школа та інші соціальні установи мають великий виховний потенціал, але саме толерантність у взаєминах батьків і дітей є визначальним фактором, який впливає на формування толерантності як особистісної якості дитини.

Згідно з психолого-педагогічними дослідженнями, із усіх факторів навколишнього світу, які так чи інакше впливають на дитину, особливе значення має «інтимне коло спілкування» [8], що є сутністю внутрішньосімейних взаємин. Батьківська позиція стосовно дитини є визначальною щодо характеру спілкування батьків і дітей. Вчені вирізняють чотири основних типи керівництва та спілкування батьків з дитиною: автократичний; авторитетний, але демократичний; ліберальний і хаотичний [10].

Д. Едлер визначає сім стилів батьківсько-дитячих взаємин. Автократичний стиль, який допускає участь дитини в обговоренні та прийнятті спільних рішень. Авторитарний стиль, який залишає для дитини можливість висловити свою думку, але без права голосу, залишаючи за одним із батьків необмежене право прийняття рішень. Демократичний стиль взаємин передбачає рівноправну участь батьків і

дитини в обговоренні та прийнятті рішення, враховуючи досвід і рівень компетентності кожної зі сторін. Егалітарний стиль абсолютизує рівень позицій старших і молодших членів сім'ї, не диференціюючи їхні ролі у взаємодії не враховуючи вікові, індивідуальні відмінності між ними. Дозволяючий стиль обумовлений посиленням ролі дитини, зростанням її активності в управлінні сімейною взаємодією, що поєднується зі зростаючою готовністю батьків некритично погоджуватися з будь-яким рішенням, яке їм пропонується. Ліберальний стиль взаємин повністю передає право дитині вирішувати чи повідомляти батьків про свої дії. Ігноруючий стиль батьківсько-дитячих взаємин, який передбачає повну незалежність і дистанційованість кожної зі сторін, коли батьки не цікавляться справами дитини і не беруть в них ніякої участі, а дитина, в свою чергу, не вважає за потрібне повідомляти батькам свої плани та дії [10].

Відповідно до визначення різних типів взаємин батьків і дітей можна стверджувати, що ступінь морально-емоційного забарвлення спілкування в сім'ї неоднаковий. Неоднаковим є і його вплив на формування толерантності як особистісної якості дитини. Найбільш сприятливий характер внутрішньосімейних взаємин для виявлення толерантних взаємовідносин між батьками і дітьми, на наш погляд, притаманний демократичному типу сім'ї, що, в свою чергу, підвищує її виховний потенціал. Такий тип сім'ї сприяє покращенню успішності дитини в навчанні, розвиває такі почуття, як самостійність, дисциплінованість, працелюбність, відповідальність, щирість, самокритичність. Структура життєвих цілей дітей, які виховуються в таких сім'ях має досить високу соціальну цінність, вони виявляються більш підготовленими до майбутнього утворення власної сім'ї, виконання ролі сім'янина.

Однак, говорячи про формування толерантності й ролі сім'ї, батьків в цьому процесі слід враховувати вроджені властивості темпераменту, котрі можуть слугувати передумовами формування толерантних установок. На думку вчених, толерантність є синтезом багатьох сил (темперамент, специфіка навчання з боку батьків, атмосфера в сім'ї, особистий досвід, вплив школи, суспільства). Відповідно, чим більше цих сил чинить вплив на особистість, що розвивається, тим толерантнішою вона буде. На думку Г. Олпорта, толерантна особистість володіє наступними якостями: відповідальністю, духовністю, знанням себе, меншою кількістю захисних механізмів, орієнтацією на інших, емпатією, почуттям гумору, відсутністю прихильності до порядку, ліберальністю, сприйняттям світу у всьому його різноманітті [1].

Володіння батьками системою цінностей, яка відображає позитивне ставлення до інших є необхідною умовою для формування толерантності дітей до оточуючих, поваги до інших. Основою виховної діяльності виступає освіченість батьків, глибина інтересу до взаємовідносин із

дітьми. Від рівня психолого-педагогічної культури батьків залежить і результативність виховання толерантності дитини в сім'ї.

На думку Т. Куликової [7], психолого-педагогічна культура батьків включає в себе декілька компонентів: розуміння й усвідомлення відповідальності за виховання дітей; знання про розвиток, виховання дітей; практичні вміння організації життя і діяльності дітей у сім'ї, здійснення виховної діяльності.

На наш погляд, важливим фактором який слід враховувати батькам у процесі виховання толерантності – віковий розвиток, що зумовлює характер взаємовідносин в сім'ї, а саме: дошкільний період, у який толерантність закладається як одна з основ особистості дитини; молодший шкільний вік в якому фактично продовжується розвиток морального світогляду, трансформування толерантності в один із моральних законів особистості. І безперечно один з найважливіших періодів – підлітковий. Саме цей вік вимагає від батьків максимальної концентрації зусиль та вияву власних моральних якостей, адже саме у підлітковому періоді проявляється негативізм та критицизм по відношенню до оточуючих, конфліктність, заперечення виховного впливу та моралі. Важливою місією батьків у цей період стає необхідність допомогти підлітку зрозуміти та прийняти свій внутрішній світ, розвинути толерантність як засіб запобігання протиставлення соціальному світу [9].

Отже, виховання толерантності варто починати із самого раннього віку на відповідному рівні та у відповідній формі. Проте аналіз робіт О. Кравцова [6], І. Соловйова [11], Н. Зіганшиної [5, с. 82] дають підстави вважати саме підлітковий вік найбільш ефективним щодо формування толерантності, адже у цей період життя дитини формується дорослість, досягається певний рівень свідомості, що сприяє визначенню подальшої життєвої орієнтації підлітків.

Ми погоджуємося із О. Гривою [3], яка вказує, що найпершим і найголовнішим інститутом соціалізації особистості виступає саме родина де відбувається засвоєння і розвиток способів відносин особистості до себе, інших, усього світу людей і речей. І те, які цінності і взаємини панують у родині, визначає, що і як дитина засвоїть у якості свого першого соціального досвіду.

Таким чином, можна зазначити, що толерантність у взаєминах дітей і батьків припускає здатність дорослих членів сім'ї бачити перспективу впливу внутрішньосімейних взаємин на дитину, її розвиток і поведінку в цілому. Толерантність у взаєминах дітей і дорослих не є відмовою з боку дорослого від власних поглядів, ціннісних орієнтацій та ідеалів. Натомість толерантність у взаємовідносинах між членами сім'ї припускає поєднання прагнення дітей і дорослих реалізувати свої особисті позиції з повагою до позицій і цінностей інших членів родини. Разом з тим, формування толерантності особистості повинна вирішуватись комплексно, адже виховання толерантної особистості є загально соціальною проблемою.

Список використаної літератури

1. Allport G.W. The Nature of Prejudice. – 1958. – №4.
2. **Бреслав Г. М.** Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: Норма и отклонение / Г. М. Бреслав. – М., 1990. – 175 с.
3. **Грива О. А.** Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища. Монографія / О. А. Грива. – К. : Парапан, 2005. – 122 с.
4. **Декларація** принципів толерантності: Проголошена та підписана 16 листопада 1995 року // Віче. – 2002. – №11. – С. 12–13.
5. **Зиганшина Н. Л.** Формирование толерантного поведения подростка в семье: Дисс. ... канд. пед. наук. – Казань, 2006. – 164 с.
6. **Кравцов О. Г.** Истоки становления и развития толерантной/интолерантной личности в подростковом возрасте / О. Г. Кравцов // Мир психологи. – 2007. – №4(52). – С. 57–64.
7. **Куликова Т. А.** Семейная педагогика и домашнее воспитание / Т. А. Куликова. – М. : Академия, 2000. – 232 с.
8. **Леонтьев А. Н.** Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
9. **Матієнко О. С.** Толерантність: введення в проблему / О. Матієнко. – Вінниця : ВДАУ, 2006. – С. 16.
10. **Синягина Н. Ю.** Психолого-педагогическая коррекция детско-родительских отношений / Н. Ю. Синягина. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 96 с.
11. **Соловьев И. О.** Семья как акмеологическая среда развития подростка / И. О. Соловьев // Мир психологи. – 2007. – №4(52). – С. 83–88.
12. **Шапарь В. Б.** Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Б. Шапарь. – Х. : Прапор, 2005. – 640 с.

Пономарьова О. Ю. Особливості толерантності взаємин дітей і батьків

У статті здійснено теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми виховання та формування толерантності дитини в системі сімейних відносин. Розглянуто різні підходи вчених до цієї проблеми, проаналізовано важливість ідей виховання толерантності в реалізації особистісного самоствердження в дитячому віці. Розкрито питання впливу спілкування в сім'ї на розвиток емоційної сфери дитини. Обґрунтовано твердження про те, що основні моделі поведінки та емоційне реагування дитини мають чіткі риси поведінки значимих в дитинстві людей, а також ранніх емоційних переживань. Всі дитячі емоційні переживання, які більшою мірою виникають під впливом сім'ї, стають важливою частиною емоційного світу дорослої особистості.

Ключові слова: толерантність, система сімейних відносин, особистість, формування, сім'я.

Пономарева О. Ю. Особенности толерантных взаимоотношений детей и родителей

В статье осуществлен теоретический анализ научных источников по проблеме воспитания и формирования толерантности ребенка в системе

семейных отношений. Рассмотрены различные подходы ученых к этой проблеме, проанализирована важность идей воспитания толерантности в реализации личностного самоутверждения в детском возрасте. Раскрыты вопросы влияния общения в семье на развитие эмоциональной сферы ребенка. Обосновано утверждение о том, что основные модели поведения и эмоциональное реагирование ребенка имеют четкие черты поведения значимых в детстве людей, а также ранних эмоциональных переживаний. Все детские эмоциональные переживания, которые в большей степени возникают под влиянием семьи, становятся важной частью эмоционального мира взрослой личности.

Ключевые слова: толерантность, система семейных отношений, личность, формирование, семья.

Ponomarova O. Particularity of Tolerant Relations Between Children and Parents

The article presents the theoretical analysis of the scientific literature on the problem of education and the formation of the child's tolerance in the family relations system. The basic approaches to studying the influence of parent-child communication, the development of emotional child are analyzed in it. The article also focuses on the problem of tolerance communications in a family and on the different scientific approaches to this problem. The significance of tolerance ideas in realization of personal selfaffirmation in childhood is proved. It has been argued that the basic pattern of behavior and emotional response of adult human have distinct features of the behavior of significant people in his childhood. They are related to early emotional experience. All children's emotional experiences, which largely arise under the influence of the family, are an important part of the emotional world of adult personality. It has been proved, that the performance by family function of socialization depends on many objective and subjective factors: features of the attitudes of the parents to children as to the partners on interaction play the essential role.

Key words: tolerance, system of family relations, personality, formation, family.

Стаття надійшла до редакції 17.08.2016 р.

Прийнято до друку 30.09.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Прошкін В. В.